

Citation:

Шкіцька, І. Ю. (2020). Причини іронічної вербальної реакції на маніпуляцію позитивом. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 55, Article 1910. <https://doi.org/10.11649/sfps.1910>

Shkits'ka, I. I. (2020). Prychyny ironichnoï verbal'noi reaktsiï na manipuliatsiiu pozytyvom. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 55, Article 1910. <https://doi.org/10.11649/sfps.1910>

Ірина Юріївна Шкіцька
(Західноукраїнський національний університет, Тернопіль)

Причини іронічної вербальної реакції на маніпуляцію позитивом

Іронію без перебільшення можна назвати феноменом, що давно привертає увагу дослідників різних галузей – літературознавства, мовознавства, філософії, естетики, етики, психології, семіології та ін. Учені намагаються з'ясувати механізми виникнення й утворення іронії, дослідити засоби її вербалізації в різних типах дискурсу та в різноманітних комунікативних ситуаціях. Вивчення іронії тільки з позицій лінгвістики не виправдане, адже для виокремлення та правильної інтерпретації іронії необхідне знання умов спілкування, етнічних особливостей комунікантів, їх гендерних, вікових і статусних характеристик, урахування типу стосунків між учасниками інтеракції, а також мовних стереотипів, які в конкретних умовах «виконують здебільшого соціалізаційну та корелятивну функцію, тобто постають фоном, на якому генерується й інтерпретується прагматична інформація» (Киклевич, 2013, с. 293).

Іронія є складним об'єктом наукового дослідження, оскільки особливості її проявів індивідуальні, зумовлені особливостями культури та ситуацій,

у яких відбувається спілкування. До того ж «іронія виникає скоріше невідомо, ніж із розрахунку автора» (Лазарева, 2005, с. 5). Це унеможливорює створення вичерпного переліку мовних засобів вираження іронічного змісту, а також визначення чітких ознак для впізнавання іронії та правил безпомилкової інтерпретації іронічних висловлювань, адже підтекст може викликати найрізноманітніші асоціації (Походня, 1989, с. 7) і не завжди сприймається адресатом адекватно. На сприйняття іронічного тексту впливають жанрові особливості тексту, мета його створення, образ автора й використовувані прийоми створення іронічного ефекту (Лазарева, 2005, с. 14).

З огляду на сказане не випадково набув поширення погляд на іронічний текст як на елітарний, спричинений неочікуваністю його інтерпретацій, що звужує коло здатних розуміти іронію (Чуїч, 1994, с. 123). Іронічні висловлювання апелюють не тільки до почуттів і емоцій, вони передбачають спрямованість до розуму, активізуючи сприйняття та мислення адресата, примушуючи думати, «навіть, якщо він цього не помічає» (Арестов & Кобякова, 2017, с. 6).

Науково реалізованими є спроби вчених класифікувати іронію за різними критеріями:

спрямованістю:

екстравертна, інтровертна, бімодальна (Пивоев, 2000, сс. 58–59),

характером висміювання:

м'яка (добродушна), насмішлива, сарказм (іронізування зі знуцанням) (Лосев, 1966, с. 73),

характером предмету іронічного висміювання:

позитивна / негативна (*Культура русской речи*, 2011, с. 790),

засобами репрезентації іронічного змісту:

стилістична – іронія як стилістичний прийом, реалізована лише мовними засобами,

концептуальна / текстотвірна, асоціативна іронія – складник образу автора, що відображає його світогляд, репрезентована лінгвальними й екстралінгвальними засобами (Петрова, 2009, с. 73).

Останнім часом популярності набули погляди на іронію як на дискурсивну практику, спрямовану на досягнення певного прагматичного

ефекту (Шилихина, 2009, с. 39). Так, з позицій прагматики іронію розглядають Г. Л. Прокоф'єв, Т. А. Шишкіна, В. Є. Жаров, А. А. Чаптикова, Б. А. Гомлешко, Ф. С. Бацевич, А. Partington, Ch. Burgers, M. van Mulken, P. J. Schellens та ін. За словами К. М. Шиліхіної, іронія не існує в готовому вигляді, а виникає під час комунікації (Шилихина, 2009, с. 39). М. Є. Лазарева концентрує увагу на реалізації впливової функції іронії: «Не слід недооцінювати силу впливу іронії на реципієнта – вона робить критику набагато гострішою та дієвішою, часто змушуючи читача забувати про реальні передумови події й підкорятися волі автора» (Лазарева, 2005, с. 5).

Незважаючи на те, що іронічні висловлювання давно перебувають у полі дослідження лінгвістів, актуальними залишаються питання вербалізації іронії в різних комунікативних ситуаціях, зокрема під час реалізації різних мовленнєвих стратегій і тактик. Чи не найбільший інтерес учених викликають ті з них, що мають великий регулятивний потенціал. Передусім ідеться про маніпулятивні комунікативні стратегії. Серед них виокремлюємо маніпулятивну стратегію позитиву, яка найяскравіше виявляється в тактиці підвищення значимості співрозмовника. Суть останньої полягає в повідомленні комунікативному партнеру приємної для нього інформації у вигляді компліментів, похвал, схвалення і висловлень, що маркують прихильність, з метою зміни його поведінки чи ментального стану в інтересах маніпулятора.

Якщо з позицій маніпулятора згадану комунікативну тактику на матеріалі української мови ґрунтовно вивчено, зокрема описано засоби її вербалізації, шляхи інтенсифікації позитивної оцінки та вираження прихильності, виокремлено й проаналізовано семантичні різновиди ініціальних висловлювань-маніпулем (див. Шкіцька, 2012), то реакції на згадану комунікативну тактику потребують усебічних наукових студій, що зумовлює актуальність нашої розвідки, метою якої є з'ясувати основні причини виникнення реакцій адресата у вигляді іронії на позитивну оцінку чи виявлення прихильності до нього з боку маніпулятора з урахуванням семантики іронічних висловлень.

Матеріалом дослідження слугувала авторська картотека, що налічує понад 5000 фрагментів текстів із висловленнями, які містять комунікативні події – факти здійснення маніпулятивного впливу, укладена методом суцільної вибірки з художніх текстів української літератури XIX–XXI ст. загальним обсягом понад 5900 сторінок. До аналізу було залучено також

записи з усного мовлення. Іронію як реакцію на позитивнооцінні маніпулеми досліджено в умовах офіційного й неофіційного усного спілкування з диференціацією ступенів знайомства комунікантів, їх віку, статі, статусу, соціальних ролей і типу стосунків між ними тощо.

Картотеку утворюють текстові фрагменти, у яких зафіксовано ситуації впливу мовця на поведінку, емоційний чи ментальний стан співрозмовника (зазвичай в інтересах мовця). Це здебільшого діалоги, у яких адресант прямо чи в непрямий спосіб дає позитивну оцінку адресатові або виражає прихильність до нього. Розпізнавання комунікативної мети було здійснено з урахуванням прагматичних особливостей висловлювань. Основними методами, застосованими в роботі, є описовий і класифікаційний, методи кількісного аналізу та прагмасемантичної інтерпретації, дискурс-аналіз.

Незважаючи на те, що іронічне реагування на маніпуляцію позитивом не є домінантним видом вербальної реакції об'єкта маніпулювання – іронічні висловлювання не перевищують 23 % інших вербальних реакцій адресата (див. про інші види негативного реагування на тактику підвищення значимості співрозмовника; Шкіцька, 2017, с. 111), аналіз ситуацій, у яких виникає іронічна вербальна реакція співрозмовника, на нашу думку, становить науковий інтерес. Особливо цікавим видається з'ясування основних причин іронічного реагування адресата на позитивну оцінку чи виявлення прихильності до нього.

За результатом здійсненого нами аналізу об'єкт маніпулятивного впливу реагує на застосовану щодо нього тактику підвищення значимості співрозмовника іронічним висловлюванням у тому разі, коли маніпулятор висловлює на його адресу істотно завищену позитивну оцінку або виявляє надмір у висловленні прихильності до нього, наприклад:

(гість хоче догодити господарю – своєму діловому партнеру)

– Шаманство! А який ритм! – [узявши до рук малюнок, відреагував гість.] – Аж у голові паморочиться! І як це тобі вдалося?

– То тобі від віски паморочиться! – [відповів господар дому і запросив вийти на терасу, посидіти на свіжому повітрі та покурити сигари] (Іванцова, 2012, с. 221).

Перебільшену оцінку в поданому прикладі моделює сукупність різних мовних засобів – як лексичних (*шаманство*) і фразеологічних

(у голові паморочиться), так і синтаксичних (А який ритм!, І як це тобі вдалося?).

Маркерами перебільшеної позитивної оцінки постають інтенсифікатори на зразок *дуже, неймовірно, ніколи, швидко*, нанизування синонімічних форм, градація, епітети на зразок *немилий світ, страшна сила*, наприклад:

(дружина хоче коригувати поведінку свого чоловіка)

– Максимку, ти, звичайно, молодчина, я тобою пишаюся, бо ти у мене найкращий – найсильніший, найхоробріший, найвродливіший [...]

– І у мене найчорніші вуса! – [ховав під ними посмішку готовий розсміятися Максим].

– Не перебивай! Найкращий, най... – [не знайшла слова Софія.] – Розумієш, ти у мене один, Максимку, один ... Не роби такого більше, будь ласка, не лїзь туди, де небезпечно (Романчук, 2002, с. 177).

У цьому прикладі дружина, вихваляючи свого чоловіка, застосовує низку прикметників із префіксом *най-*, що має значення найбільшої міри якості й спричинює іронічне реагування адресата. До того ж наведений приклад містить паузи в мовленні маніпулятора, які маркують перебільшену позитивну оцінку й захоплення та є наслідком браку слів.

До засобів створення перебільшеної оцінки та комічного ефекту можна віднести і лексеми негативної конотації у складі позитивно-оцінного експресива: *душогубство, заплутались, застрелюсь, карає, прострелить (мою груди), украли, умерти, умру, чорти (намалювали брови)* і под. Реакцією на такі експресиви-маніпулеми є жартівлива іронія, наприклад:

(рецензент залицяється до успішної актриси)

ЮРКОВИЧ. Квіточка пишна! (цілує руки). Уж, яка прелість! Як розцвіли, як розвернулись. Красуня, богиня! А очі, очі! Найкращі зірки з неба украли... І вас Бог не кара?

КВЯТКОВСЬКА (важко дише, хоче затаїть гнів). Кара, іменно кара, і кара жорстоко (Старицький, 1989, с. 495).

У поданому прикладі вжита в контексті компліментоговоріння лексема *украли* набуває позитивного значення й слугує інтенсифікації позитивної оцінки та маркує прихильність до співрозмовника.

Типовою є відповідь-іронія адресата на компліменти-жарти, а також експресиви, супроводжувані розмовними зворотами та лексикою, яка маркує фамільярність (*зуба даю, хай його маму мордує* і т. д.), наприклад:

(хлопець запобігає перед матір'ю дівчини, яка йому подобається)

ВАСИЛИНА. Що ти забув у нас? Немає тобі іншого місця сісти?

ТИМІШ. Це, бачте, так ваша хата, тіточко, мені вподобалась; іду собі, дивлюся: хатиночка, як лялечка, біленька, веселенька, думаю собі – дай я посиджу трохи коло цієї хорошої хати.

ВАСИЛИНА (здержує усмішку). Бач, яка лисичка. Іди ж ото і не базікай мені отут! Не спів слова сказати дівчині, та вже й із цілуванням липне! (Васильченко, 2000, с. 248).

Таку іронічну реакцію адресата спричинено як предметом позитивної оцінки (хата, у якій живе пані Василина з донькою), так і обраними мовцем засобами похвали та формою її репрезентації. Ідеться про нанизування пестливих форм слів (*біленька, веселенька*), порівняння (*як лялечка*), персоніфікацію (*хата [...] мені вподобалась*), передачу внутрішнього мовлення (*іду собі, дивлюся, думаю собі* тощо).

Іронічну реакцію спостерігаємо і на компліменти, що містять фразеологізми або обрамляють їх (*Але ви ж не з тих, хто чекає манни з неба?; Закохався по вуха, скажу, як на сповіді* і под.), наприклад:

(полковники хочуть доручити виконання воєнного завдання солдату – Андрієві, присутньому під час їхньої розмови)

– Спіймали б якогось кнехта або драгуна, – [додав Небаба].

– Доручимо це діло Шпаченкові, – [запропонував Данило.] – Андрій і чорта з пекла на налігачі приведе, – [похвалив шурина].

– Чорта не обіцяю, бо дороги до пекла не знаю. А кнехта або драгуна матимете (Микитин, 1993, с. 255).

Ужитий у маніпулятивному дискурсі фразеологізм *привести чорта з пекла на налігачі* має виключно позитивне значення – «робити неймовірне, бути здатним на відчайдушні вчинки» й має жартівливу форму, тому реакція адресата у вигляді іронічного жарту є цілком закономірною, незважаючи на статусно-посадову нерівність учасників комунікації (полковники-рядовий).

Причиною реакції адресата у вигляді іронічного висловлювання постає також невдало обрані предмет або форма компліментоговоріння. Така реакція співрозмовника типова для ситуацій міжгендерної комунікації, передусім фліртових, наприклад:

1)

(на курорті чоловік залицяється до жінки)

– [...] І тут мені подобається. І ще – мені шалено подобаєшся ти. У цій рожевій сукні. Така жіночна, така чиста, світла. Така проста...

Знову проста! Оляну це почало не просто дратувати – обурювати!

– Ти сидиш навпроти, мовчиш і дивишся на мене очима кольору моря.

– Не утопіться, адмірале. І флот свій не утопіть. Море буває зрадливим... Надто в жіночих очах... (Романчук, 2014, с. 99).

У наведеному прикладі адресат похвали (жінка) не вважає позитивною характеристикою, марковану вжитою щодо неї лексею *проста*, яка може асоціюватися з буденністю, одноманітністю, відсутністю фантазії, вишуканості й елегантності, що й зумовлює іронічну реакцію, яка імпліцитно передає невдоволеність.

2)

(чоловік залицяється до жінки, з якою познайомився)

– Яка ж ти маленька!

– Це ти завеликий виріс, – [і язика прикусила] (Печорна, 2015, с. 152).

Цей приклад демонструє незадоволеність адресата невдало обраним предметом компліменту (ріст людини), про що свідчить іронічна відповідь на нього. Відзначимо, що такий комплімент характеризується також двозначністю: лексема *маленька (-ий)* може вживатися не тільки щодо зросту людини, але й маркувати незрілість, безпомічність та інфантильність.

Іронічна реакція об'єкта маніпулювання характерна і для ситуацій, коли адресат компліменту сприймає адресанта як людину, некомпетентну в питаннях, щодо яких він здійснює оцінку, або як неавторитетну чи незначущу.

З огляду на те, що тип реакції на компліментарні висловлювання корелює з предметом оцінки, яку вони містять, науковий інтерес викликає кількісний аналіз тематики компліментів-маніпулем, що спричиняють іронію співрозмовника (див. Рисунок 1).

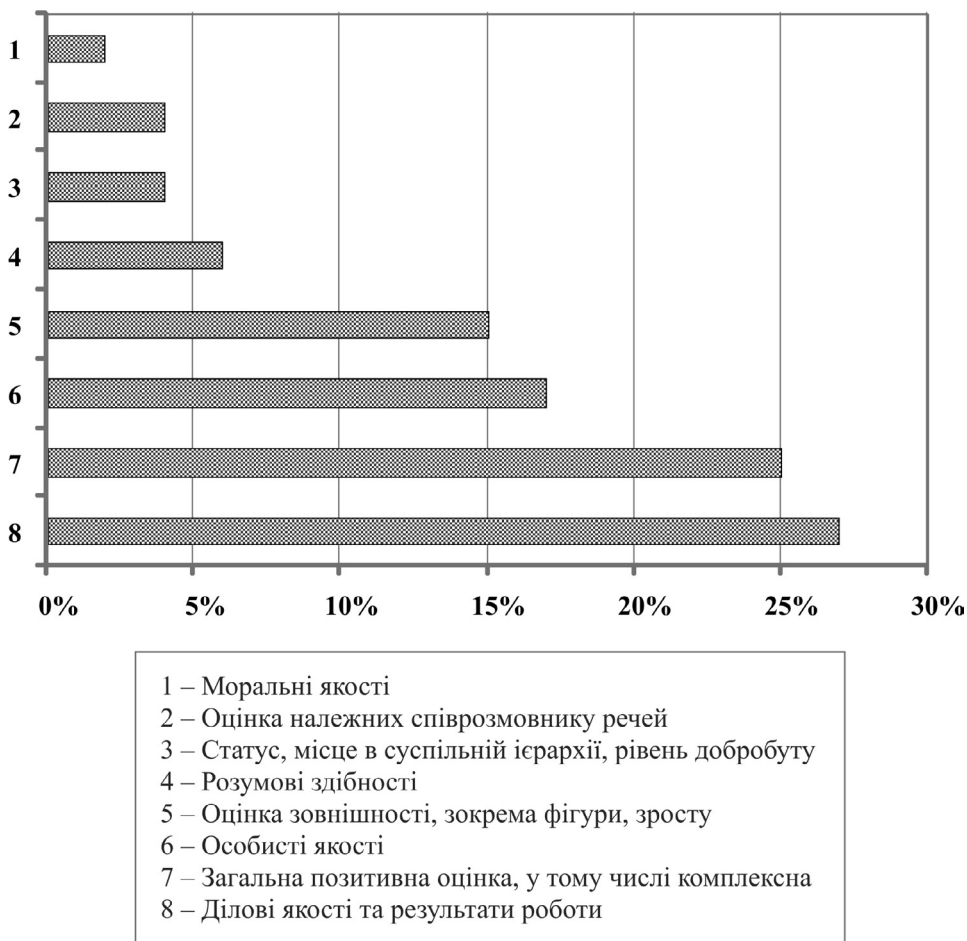

Рис. 1. Предмет похвали в компліментах-маніпулемах, що викликають іронічну реакцію адресата

Серед семантичних різновидів маніпулятивно спрямованих компліментарних висловлювань, що спричиняють іронічну реакцію в ситуаціях міжгендерної інтеракції, домінантними є компліменти на позначення зовнішності співрозмовника. Іронічні висловлення-реакції на маніпулятивно марковану позитивну оцінку чи вияв прихильності до співрозмовника притаманні й тим ситуаціям, у яких комплімент на адресу об'єкта впливу маркує подив або сумніви маніпулятора в наявності певних позитивних рис у нього, наприклад:

(князь Прокіп хоче залучити Василя Петровича до реалізації свого задуму)

– Та ти, виявляється, козак Сліпень, – [якось сказав йому Прокіп, вперше звернувшись на «ти»].

– Та наче був колись козаком, – [усміхнувся Василь Петрович] (Лис, 2002, с. 308).

У поданому прикладі лексема *виявляється* – маркер подиву й іронії – зумовлює відповідь адресата похвали у вигляді іронічного висловлювання.

Іронічну реакцію часто викликають компліментарні висловлення щодо розумових якостей адресата, наприклад:

(чоловік прагне продовжити знайомство з молодою жінкою, яка йому сподобалась)

– То я розмовляю з такою розумною жінкою...

– А ви це тільки зараз помітили?

– Ідіот! Так мені й треба! Вибачте, я не вмю говорити компліментів (Баграт, 2002, с. 91).

Іронічну реакцію адресата можуть викликати не тільки позитивно-оцінні експресиви чи експресиви-маркери прихильності до комунікативного партнера, але й висловлювання, які супроводжують позитивнооцінну маніпулему. Також причиною реакції у вигляді іронії може бути небажання об'єкта маніпулювання виконувати прохання співрозмовника. Ідеться про компліменти-буфери – ті, що супроводжують відмову, критику, докір, прохання, наприклад:

(командир хоче знати обставини, за яких його підлеглий виконував бойове завдання)

– Колись я знав вас, Севрюк, як добрячого воїна. А виходить, ви – скиглій і ганчірка. Мені соромно за вас!

Ці слова ніби протверезили Севрюка. Він схопився на ноги, виструнчився:

– Чекаю покари!

– Доповідайте, що з командою (Головченко & Мусієнко, 1986, с. 158).

Така реакція підлеглого на похвалу-докір є не тільки виявом прагнення зменшити свою провину, але й змінити тональність розмови на жартівливу та зробити спілкування неформальним.

Зауважимо, що іронічну реакцію може також спричинити позитивне самопозиціонування маніпулятора, супроводжуване компліментом в описуваних ситуаціях, наприклад:

(чиновник не хоче підписувати статті)

– Стаття непогана, але не мій стиль [...]. Не мій – і все. Дуже багато емоцій, а я людина стримана.

– Аж занадто, – [зіронізувала Вербицька вже вголос] (Гаман, 1997, с. 346).

Слід звернути увагу на те, що в наведеному прикладі іронічна реакція співрозмовника зумовлена не тільки самопохвалою самою по собі, але й екстралінгвальними факторами, зокрема ситуацією відмови, у якій похвала (*стаття непогана*) виконує роль буфера.

Доволі часто причиною негативного реагування адресата на маніпуляцію позитивом постає саме прохання маніпулятора, що суперечить цінностям, нормам суспільної поведінки чи просто намірам об'єкта маніпулювання, наприклад:

(управитель залицяється до вродливої селянки)

– До чого ж воно гарно постояти біля озерецька з такою дівчиною.

– А з вашою жінкою ще краще... (Стельмах, 1987, с. 337).

Негативна реакція на комплімент у наведеному прикладі зумовлена тим, що залицяльник – одружений.

Як зауважує Б. А. Гомлешко, іронія постає важливим засобом мотивації дій комунікантів. До її використання вдаються в тих випадках, коли співрозмовник рівний за соціальним статусом і необґрунтоване прохання не ефективне (Гомлешко, 2008, с. 12).

Серед причин іронічної вербальної реакції адресата на маніпуляцію позитивом також виокремлюємо порушення дистанції під час спілкування, зокрема неврахування ступеня знайомства, статусно-посадової та вікової ієрархії, а також негативний досвід попереднього спілкування з маніпулятором або обізнаність об'єкта впливу з інформацією, що суперечить тій, яку повідомляє маніпулятор, наприклад:

1)

(Караїмович має намір переконати козаків здати фортецю)

– А я мчав до тебе, пане сотнику, – [спокійно мовив Караїмович.]

– Звідколи ти засумував без мене? – [гмикнув Павлюк].

– Бо на тебе остання надія, брате.

– Чи ти ба!.. – [знизав плечима Павлюк.] – Уже й братом мене величає (Чемерис, 1993, с. 66).

З контексту відомо, що сотник Павлюк знає Караїмовича як непогідну людину та здогадується про його наміри.

2)

(підозрюваний у зраді Гострохвостов хоче гармонізувати стосунки з Єфросиною, з якою хоче одружитися з розрахунку)

ЄВФРОСИНА (із злістю). Але правда, що вона [Олена. – І. Ш.] гарна? Яке в неї біле личко, неначе хто обсипав борошном. Які в неї блискучі великі очі. А брови! Чи правда моя, Свириде Йвановичу?

ГОСТРОХВОСТИЙ (Важко зітхає. Тихо). Ой правда, правда! Де вже не правда! Ой очі, очі! А щічки! (Голосно) Як ви гостро жартуете, Євфросино Сидоровно. Але Олена зовсім не така, як ви малюєте; то ваш язык такий гарний, що з-під нього виходить якось все гарно. Ой Євфросино Сидоровно! (Встає й наближається до неї). Як послухаю вашої розмови, аж поздоровшаю.

ЄВФРОСИНА. Одначе слухали цілий день, аж сіртук і жилетку скинули з себе... Химко! Курева! Аж катеринку на radoшах мусили найняти, аж піввідра сивухи мусили купити (Нечуй-Левицький, 1985, с. 584).

У цьому прикладі іронічна реакція Єфросини зумовлена тим, що вона знає про зустріч Голохвостого з Оленою і не вірить його запевнянням.

Негативна іронічна реакція співрозмовника є типовою в ситуаціях спілкування, коли об'єкт маніпулювання невпевнений у собі, уважає позитивну оцінку двозначною чи невмотивованою або не вірить у щирість суб'єкта впливу. Зауважимо, що причиною іронічної реакції є здебільшого не форма компліменту, а стосунки між комунікантами та висловлювання, що супроводжують маніпулеми.

Близькими до іронічного реагування на позитивнооцінний експресив-маніпулему є жарт і підігрування. Провести чітку межу між жартом чи підігруванням та іронією в маніпулятивному дискурсі, особливо в ситуаціях міжгендерної комунікації, доволі важко, наприклад:

(пан залицяється до наймички)

– Які в тебе, Василю, очі! Які брови! Де ти взяла такі чудові карі очі?

– У комарівських садках знайшла, – [казала Василю і вже не пручалась] (Нечуй-Левицький, 1986, с. 40).

Метою такого реагування є прийняття залицяння, гармонізація спілкування, демонстрування своєї дотепності. Жарт як реакція на маніпуляцію в ситуаціях міжгендерної комунікації здебільшого зумовлений

жартівливою або нетиповою формою компліменту чи висловлювання, що маркує позитивне ставлення до адресата: *А дівчат гарних я люблю!; Гарнішаєш?; Де ти знайшла такі чудові карі очі?; Деся у тебе соловей у голосі гніздо звив!; Хто тебе народив такою щирою?* і под., наприклад:

(паніч залицяється до селянки)

– Деся у тебе, Улінько, соловей у голосі гніздо звив! – [хвалить Василь Семенович її голос].

– А може – синиця, – [жартує Уляна].

– Ти сама – синиця! – [одказує паніч і злегенька здавить її за носа пальцем] (Мирний, 1986, с. 238).

Цікавим, на нашу думку, є зміст завуальованого у формі іронії висловлювання-реакції на маніпулятивно спрямовану похвалу чи вираження прихильного ставлення. Семантику таких повідомлень можна передати за допомогою таких моделей:

«Ваш комплімент недоречний»,

«Ваша поведінка суперечить суспільним нормам»,

«Висловлена Вами позитивна оцінка на мою адресу не вмотивована / перебільшена»,

«Ви використовуєте мене»,

«Ви насміхаєтесь наді мною»,

«Ви недооцінюєте / недооцінювали мене»,

«Давайте говорити ближче до справи»,

«Що ви (насправді) хочете від мене?»,

«Я Вам не вірю / Ви – не щирі»,

«Я не давав (-ла) Вам права оцінювати мене»,

«Я хочу, щоб Ви підтвердили сказане»,

«Я не хочу виконувати Ваше прохання» і под.

У ситуаціях міжгендерної комунікації, де має місце флірт, за іронічною формою ховається такий зміст:

«Ви мені теж подобаєтесь»,

«Ви не помиляєтесь, високо оцінюючи мене»,

«Я розумію Ваші наміри»,

«Я не вірю у Вашу щирість / постійність почуттів, порядність»,

«Я не можу відповісти Вам взаємністю»,
«Я хочу Вам подобатись / сподобатись»,
«Я – хороша / хороший (розумна / розумний, дотепна / дотепний,
маю почуття гумору і т. д.)»,
«Я хочу / чекаю підтвердження Ваших слів» і под.

Таким чином, основними причинами виникнення реакцій адресата у вигляді іронії на позитивну оцінку чи виявлення прихильності до нього в ситуаціях здійснення маніпулятивного впливу постають: перебільшення позитивної оцінки чи велика інтенсивність вияву позитивного ставлення до співрозмовника, невдало обраний предмет або форма компліментоговоріння, маркування компліментом подиву або сумнівів маніпулятора в наявності в адресата певних позитивних рис, ситуація чи зміст висловлень, які супроводжують позитивнооцінну маніпулему, прохання, що суперечить цінностям, нормам суспільної поведінки або намірам об'єкта маніпулювання, порушення дистанції під час спілкування, зокрема неврахування ступеня знайомства, статусно-посадової та вікової ієрархії, а також негативний досвід попереднього спілкування з маніпулятором.

Вивчення особливостей репрезентації інших вербальних реакцій на маніпулятивну тактику підвищення значимості співрозмовника становить перспективу наших подальших досліджень.

Бібліографія

- Арестов, А. А., & Кобякова, И. А. (2017). Ирония как многокомпонентное языковое явление современной испанской периодистики. *Университетские чтения, 2017*(4), 6–9.
- Баграт, Л. (2002). *Зло*. Кальварія.
- Васильченко, С. (2000). *Мужицький ангел*. Веселка.
- Гаман, В. П. (1997). *Знахар*. Український письменник; Вир.
- Головченко, І., & Мусієнко, О. (1986). *Романи: Тетралогія: Книга 2. Білий морок: Голубий берег*. Дніпро.
- Гомлешко, Б. А. (2008). Прагматические функции иронии в тексте. *Вестник Адыгейского государственного университета, 2008*(3), 11–13.
- Іванцова, М. (2012). *Ключі від ліфта*. Книжковий клуб сімейного дозвілля.
- Киклевич, А. К. (2013). *Ветка вишни: Статті по лінгвістике*. Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

- Культура русской речи.* (2011). Флинта.
- Лазарева, М. Е. (2005). *Языковые средства выражения иронии на материале норвежских публицистических текстов* [Unpublished doctoral dissertation]. Московский государственный лингвистический университет.
- Лис, В. (2002). *Маска: Роман.* Кальварія.
- Лосев, А. Ф. (1966). Ирония античная и романтическая. In П. С. Трофимов (Ed.), *Эстетика и искусство: Из истории домарксистской эстетической мысли* (pp. 54–84). Наука.
- Микитин, Т. (1993). *Дума про полковника Нечая.* Червона калина.
- Мирний, П. (1986). *Хіба ревуть воли, як ясла повні?: Роман з народного життя.* Дніпро.
- Нечуй-Левицький, І. (1985). *Твори: В 2 т.: Vol. 1. Повісті та оповідання; П'єса.* Наукова думка.
- Нечуй-Левицький, І. (1986). *Твори: В 2 т.: Vol. 2. Повісті та оповідання.* Наукова думка.
- Петрова, О. Г. (2009). Ирония как способ создания образов персонажей в идиостиле Ч. Диккенса и У. М. Теккерея. *Вестник Челябинского государственного университета, 2009(34). Филология; Искусствоведение, 2009(36), 73–77.*
- Печорна, О. (2015). *Фортеця для серця: Роман.* Клуб сімейного дозвілля.
- Пивоев, В. М. (2000). *Ирония как феномен культуры.* Издательство Петрозаводского государственного университета.
- Походня, С. И. (1989). *Языковые виды и средства реализации иронии.* Наукова думка.
- Романчук, Л. (2002). *Не залишай мене одну... (Vol. 3).* Джура.
- Романчук, Л. (2014). *Цвіте терен: Книга перша. Панна Оляна; Книга друга. Срібний хлопчик: Роман.* Навчальна книга.
- Старицький, М. (1989). *Твори: Vol. 3. Драматичні твори.* Дніпро.
- Стельмах, М. (1987). *Хліб і сіль: Роман.* Дніпро.
- Чемерис, В. (1993). *Фортеця на Борисфені: Історичний роман.* Український письменник.
- Чуич, Н. Н. (1994). Парадоксы интерпретации “иронического текста”. In Н. Н. Чуич, *Понимание и интерпретация текста* (pp. 123–129). Тверский государственный университет.
- Шилихина, К. М. (2009). Метафора и ирония. *Вестник Воронежского государственного университета: Лингвистика и межкультурная коммуникация, 2009(2), 39–42.*
- Шкіцька, І. Ю. (2012). *Маніпулятивні тактики позитиву: Лінгвістичний аспект.* Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Шкіцька, І. Ю. (2017). Вербальна репрезентація негативних реакцій на маніпулятивну тактику підвищення значимості співрозмовника. *Мова і культура, 4/184(19), 110–118.*

Bibliography (Transliteration)

- Arestov, A. A., & Kobiakova, I. A. (2017). Ironiia kak mnogokomponentnoe iazykovoe iavlenie sovremennoi ispanskoï periodistiki. *Universitetskie chteniia*, 2017(4), 6–9.
- Bahrat, L. (2002). *Zlo*. Kal'variia.
- Chemerys, V. (1993). *Fortetsia na Borysfeni: Istorychnyi roman*. Ukraïns'kyï pys'mennyk.
- Chuich, N. N. (1994). Paradoksy interpretatsii "ironicheskogo teksta". In N. N. Chuich, *Ponimanie i interpretatsiia teksta* (pp. 123–129). Tverskii gosudarstvennyi universitet.
- Gomleshko, B. A. (2008). Pragmaticheskie funktsii ironii v tekste. *Vestnik Adygeïnskogo gosudarstvennogo universiteta*, 2008(3), 11–13.
- Haman, V. P. (1997). *Znakhar*. Ukraïns'kyï pys'mennyk; Vyr.
- Holovchenko, I., & Musiienko, O. (1986). *Romany: Tetralohiia: Knyha 2. Bilyi morok: Holubyi bereh*. Dnipro.
- Ivantsova, M. (2012). *Kliuchi vid lifta*. Knyzhkovyi klub simeïnoho dozvillia.
- Kiklevich, A. K. (2013). *Vetka vishni: Stat'i po lingvistike*. Centrum Badañ Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
- Kul'tura russkoï rechi*. (2011). Flinta.
- Lazareva, M. E. (2005). *IAzykovye sredstva vyrazheniia ironii na materiale norvezhskikh publitsisticheskikh tekstov* [Unpublished doctoral dissertation]. Moskovskii gosudarstvennyi lingvisticheskii universitet.
- Losev, A. F. (1966). Ironiia antichnaia i romanticheskaiia. In P. S. Trofimov (Ed.), *Ėstetika i iskusstvo: Iz istorii domarksistskoï ėsteticheskoi mysli* (pp. 54–84). Nauka.
- Lys, V. (2002). *Maska: Roman*. Kal'variia.
- Mykytyn, T. (1993). *Duma pro polkovnyka Nechaia*. Chervona kalyna.
- Myrnyi, P. (1986). *Khiba revut' voly, iak iasla povni?: Roman z narodnoho zhyttia*. Dnipro.
- Nechui-Levyts'kyi, I. (1985). *Tvory: V 2 t.: Vol. 1. Povisti ta opovidannia; P'iesa*. Naukova dumka.
- Nechui-Levyts'kyi, I. (1986). *Tvory: V 2 t.: Vol. 2. Povisti ta opovidannia*. Naukova dumka.
- Pechorna, O. (2015). *Fortetsia dlia sertsia: Roman*. Klub simeïnoho dozvillia.
- Petrova, O. G. (2009). Ironiia kak sposob sozdaniia obrazov personazheï v idiostiliakh C. Dikkensa i U. M. Tekkereiia. *Vestnik Cheliabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, 2009(34). *Filologiiia; Iskusstvovedenie*, 2009(36), 73–77.
- Pivoev, V. M. (2000). *Ironiia kak fenomen kul'tury*. Izdatel'stvo Petrozavodskogo gosudarstvennogo universiteta.
- Pokhodnia, S. I. (1989). *IAzykovye vidy i sredstva realizatsii ironii*. Naukova dumka.
- Romanchuk, L. (2002). *Ne zalyshaï mene odnu...* (Vol. 3). Dzhura.
- Romanchuk, L. (2014). *TSvite teren: Knyha persha. Panna Oliaia; Knyha druha. Sribnyi khlopchyk: Roman*. Navchal'na knyha.

- Shilikhina, K. M. (2009). Metafora i ironiia. *Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta: Lingvistika i mezhkul'turnaia komunikatsiia*, 2009(2), 39–42.
- Shkits'ka, I. I. (2012). *Manipuliatyvni taktyky pozytyvu: Lihvistychnyi aspekt*. Vydavnychi dim Dmytra Buraho.
- Shkits'ka, I. I. (2017). Verbal'na reprezentatsiia nehatyvnykh reaktsii na manipuliatyvnu taktyku pidvyschennia znachymosti spivrozmovnyka. *Mova i kul'tura*, 4/184(19), 110–118.
- Staryts'kyi, M. (1989). *Tvory: Vol. 3. Dramatychni tvory*. Dnipro.
- Stel'makh, M. (1987). *Khlib i sil': Roman*. Dnipro.
- Vasyl'chenko, S. (2000). *Muzhyts'kyi anhel*. Veselka.

Causes of Ironic Verbal Response to Positive Manipulation

Summary

This article analyses verbal expressions of ironic reaction to the manipulative use of compliments and speech markers of favourable attitude to the addressee. It is based on Ukrainian-language material. The study focuses on one particular type of response to the manipulative tactic of increasing the interlocutor's significance, a glaring example of positive manipulation strategy. The tactic under consideration essentially consists in communicating information which is favourable to the interlocutor by means of compliments, praises and utterances conveying a positive attitude, employed with a view to changing the interlocutor's behaviour or their mental state in the manipulator's interest.

The article considers verbal irony as a reaction to positive manipulation in formal and informal settings, taking into account differences in the degree of familiarity between the interlocutors, their age, gender, status, social roles and the type of relations between them.

The study identifies the main reasons of ironic reactions to positive manipulation: exaggerated positive evaluation or excessively positive attitude to the addressee; unsuccessful choice of the subject of positive evaluation or the form of the compliment; marking the compliment with surprise or doubt that the addressee has certain positive qualities; the nature of the communicative situation or the content

of utterances which accompany positive manipulation; requests which contradict values, norms of social conduct or intentions of the addressee; violation of distance during the conversation, in particular ignoring the level of familiarity, status and age hierarchy; negative experience of previous communicative encounters with the manipulator.

The study also identifies the subjects of evaluation and the topics of manipulative compliments which provoke ironic reaction on the part of the addressee. It pinpoints the content of utterances with covert ironic reaction to manipulative praise or manipulative expression of favourable attitude. As established, the dominant semantic type of manipulative utterances which cause ironic reactions in situations of inter-gender interaction are the compliments which characterise the interlocutor's appearance.

Przyczyny ironicznej reakcji werbalnej na manipulację pozytywną

Streszczenie

Niniejszy artykuł analizuje ironiczną reakcję werbalną adresata na manipulacyjne użycie komplementów i elementów wyrażających przychylne nastawienie. Opierając się na materiale w języku ukraińskim, skupia się na określonym typie reakcji na taktykę manipulacji polegającą na podnoszeniu znaczenia rozmówcy i stanowiącą jaskrawy przykład strategii pozytywnej manipulacji. Istota rozważanej taktyki polega na przekazywaniu informacji, które stawiają rozmówcę w korzystnym świetle: zastosowanie komplementów, pochwał i wypowiedzi wyrażających pozytywne nastawienie ma na celu zmianę zachowania rozmówcy lub jego stanu psychicznego w interesie manipulatora.

Artykuł omawia ironię słowną jako reakcję na manipulację pozytywną w sytuacjach formalnych i nieformalnych, biorąc pod uwagę różnice w stopniu wzajemnej znajomości oraz wieku, płci, statusie, rolach społecznych i rodzaju relacji pomiędzy rozmówcami.

Analiza materiału pozwoliła na ustalenie głównych przyczyn ironicznych reakcji na manipulację pozytywną: przesadnie pozytywna ocena lub przesadnie

pozytywne podejście do adresata; nieudany wybór przedmiotu pozytywnej oceny lub formy komplementu; obecność elementu zaskoczenia, że adresat ma określone pozytywne cechy, lub wątpliwości, czy je ma; charakter sytuacji komunikacyjnej lub treść wypowiedzi towarzyszących manipulacji; wyrażenie przez manipulatora oczekiwań sprzecznych z wartościami, społecznymi normami postępowania lub intencjami adresata; naruszenie dystansu podczas rozmowy, w szczególności ignorowanie stopnia zażyłości, statusu i hierarchii wiekowej; negatywne doświadczenia z poprzednich interakcji z manipulatorem.

Omawiany materiał pozwolił także wskazać przedmioty oceny i tematy komplementów, które wywołują ironiczną reakcję adresata, oraz scharakteryzować treść wypowiedzi, które zawierają zawołaną ironiczną reakcję na manipulacyjne pochwały lub elementy wyrażające przychylnie nastawienie. Jak ustalono, dominującym elementem semantycznym wypowiedzi manipulacyjnych, które wywołują ironiczne reakcje w interakcji między rozmówcami przeciwnej płci, są komplementy odnoszące się do wyglądu rozmówcy.

Keywords: manipulative tactic of increasing the interlocutor's significance; manipulative compliment; compliment as a buffer statement; causation of ironic verbal reaction; the subject of positive evaluation

Słowa kluczowe: manipulacyjna taktyka podnoszenia znaczenia rozmówcy; komplement jako manipulacja; komplement jako *buffer statement*; związek przyczynowy w ironicznych reakcjach werbalnych; przedmiot pozytywnej oceny

---

Iryna Shkitska, West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0252-8111>

Correspondence: i.shkitska@gmail.com

The preparation of this article was self-financed by the author.

Competing interests: The author declares that she has no competing interests.